

Introdución

Este libro incorpora unha serie de análises e consideracións críticas sobre o proceso de institucionalización da historiografía literaria galega, entendida como o conxunto de propostas presentadas e/ou recibidas como historias xerais ou parciais da literatura galega, e integra unha secuencia de exames sobre algúns dos seus resultados máis proficuos. Céntrase así mesmo na necesidade de innovación metodolóxica que a disciplina de referencia está obrigada a asumir, de forma permanente, para non anquilosarse como réplica de usos epistemolóxicos e discursivos anacrónicos. A actualización dos procedementos historiográfico-literarios -aplicados ao caso galego ou a calquera outro- non pode limitarse ao simple reexame crítico de elementos sen dúbida consubstanciais á disciplina, como a (re)ordenación de escolas e períodos literarios contemplados desde o presente de cada novo historiador, ou como unha posta ao día máis ou menos regular e explícita do canon.

A renovación da historiografía literaria debería prestar atención así mesmo a debates de fondo, teóricos e metodolóxicos sobre todo, centrados de entrada na propia concepción da historia e na comprensión consecutiva do histórico, non reducida esta última categoría ao estrito ámbito do literario. Igualmente, debería ocuparse das posibilidades de acceso aos feitos históricos por parte do historiador e da axeitada posta en discurso dese coñecemento. A renovación debería estar pendente ademais das tentativas de modernización activadas en diferentes lugares do mundo baixo variadas condicións, porque o que acontece nun determinado espazo cultural presenta

---

sempre semellanzas parciais con outros procesos históricos, tanto coevos como previos.

En conexión co sinalado, este libro orixínouse xustamente na reflexión sostida durante máis de dous decenios sobre esa clase de problemas, que, en principio, pode semellar que se nos presentan como específicos e claramente delineados. Problemas como o do perfil epistemolóxico da historia literaria en canto disciplina, ou como o das súas efectivas funcións públicas. Malia esa aparencia de especificidade, as vertentes multiplícanse a pouco que se profunda e se observa a posibilidade de diversificar as proxeccións do coñecemento histórico aplicado ao literario. Entre estas proxeccións cóntanse a nacional e a comparatista, que nos capítulos que seguen poderá comprobarse que cobran reiterada presenza e que, ademais, distan moito de ser incompatíbeis.

Trátase de problemas, debe recoñecerse, que non sempre son percibidos como tales por un sector maioritario das persoas e entidades que, dun ou doutro xeito, participan no cultivo da historiografía literaria nacional –de novo, a galega ou calquera outra–, ou incluso na súa rexa persistencia institucional e funcional. Ese arraigamento e esa estabilidade da historia literaria maniféstanse de forma patente no ámbito educativo. En especial, no disposto nese terreo e noutros colaterais por diferentes instancias reguladoras e lexislativas, encabezadas sempre polo Estado. Certamente, hai que contar coa existencia de certos contrapesos críticos a esta regulamentación. Proceden adoito de determinados vectores da opinión pública, críticos, por uns ou outros motivos, co sistema de valores proxectado polas entidades que deciden e regulan o que hai que aprender nos diversos niveis educativos. Na parcela que aquí interesa máis, falamos en concreto dos currículos relativos á historia da literatura nacional, non poucas veces reformulada como historia nacional da literatura, por moito que se contemplan en escala complementaria procesos históricos doutras literaturas nacionais próximas á propia no sentido que for. Nomeadamente, baixo parámetros lingüísticos, xeográficos e culturais.

Semella claro que os que limitan o labor da historiografía literaria á concreción dunha canonicidade diáfana –constituída polos valores estético-literarios asumidos e atribuídos polos historiadores literarios como corporación– e de xeito consecutivo á postulación dun canon autorial categoricamente xerarquizado, e adoito blindado, son quen menos dúbidas albergan sobre o que corresponde xestionar aos historiadores literarios ao realizaren o seu traballo. De aí a súa habitual inflexibilidade sobre cal debería ser a forma de os lectores relacionárense co pasado literario e sobre o xeito idóneo en que ese pasado debería incorporarse ao presente. Baixo este cadro, o máis frecuente é a primacía funcional do que Gustave Lanson diferenciou a comezos do século XX como ‘historia da literatura’ fronte a unha alternativa menos accesíbel e máis complexa de materializar, a dunha

‘historia literaria’ (*máis complexa* se non se outorgar validez ao vello modelo setecentista de Dom Rivet, certamente). Lanson enxergou así dous rumbos posíbeis, canalizadores ambos, non sen contradicións, de ideas expostas cincuenta anos antes por Désiré Nisard (Fraisie 2002). A ‘historia da literatura’ caracterizárase pola atención á produción literaria e á constitución xustificada dun rango de autores e de obras, adoito mediante a execución dun relato de marca divulgativa. Este relato procuraría a eficacia no reparto de inclusións e de exclusións, confiado a criterios estéticos, políticos ou doutra índole. Fronte a ese primeiro rumbo, a ‘historia literaria’, de condición máis erudita e especializada, anticipada xa en certa medida por Francis Bacon a comezos do século XVII no cadro da súa clasificación das ciencias, orientaríase con preferencia á observación crítica dos factores culturais e institucionais da ‘vida nacional’ en cuxas coordenadas se desenvolve o fenómeno literario ao pé doutras formas de textualidade. Lanson pensou sempre esta alternativa concedendo particular peso á lectura e en xeral á recepción en cada momento histórico, aínda que sen una preocupación central pola xerarquización dun canon. Nin sequera pola determinación dunhas fronteiras ríxidas entre o literario e o non literario. Como sintetizou Carlos Cunha (2002, 31), para a ‘historia literaria’ lansoniana o máis relevante era a historia e a propia concepción do histórico, mentres que para a ‘historia da literatura’ o principal residía no realce da literatura.

Mais regresemos ao fío central da cuestión. Fronte a aquel sector dotado de importante capacidade decisoria sobre contidos e metodoloxías de ensino, que nega ou minimiza boa parte das controversias xeradas arredor dos procedementos da historia literaria, un número nada despreziábel de achegas teóricas e analíticas vén detectando desde hai ben tempo –poñamos que un século– a existencia dun problema de non escasa envergadura. Ou, mellor, dun feixe de problemas en mesta correlación. E isto desde distintas ópticas científicas e ideolóxicas.

Do que se está a falar é ante todo de observadores que exercitaron unha ollada crítica sobre o corpo historiográfico-literario acumulado e sobre as vagas reaccións inducidas nese eido en consonancia coas mudanzas epistemolóxicas e científicas que caracterizan o último século, a partir das crises do positivismo e do historicismo. Fálase asemade de axentes que, en ocasións, practicaron eles propios a historiografía literaria ou outras series paralelas referidas á arte, á estética, á crítica..., de modo que non se limitaron a exercer reservas desde unha suposta torre de marfil teórica. Un exemplo notábel é o constituído polo sempre comedido René Wellek, que hai xa uns cincuenta anos falaba da decadencia e o ocaso da historia literaria ([1940-73] 1983, 245-60), malia el propio ter elaborado propostas historiográficas sobre a teoría e a crítica literarias modernas, a evolución da literatura checa e outros referentes culturais.

En realidade, segundo se acaba de suxerir, o detectado nesas análises críticas sobre decisións heurísticas, metodolóxicas, funcionais, discursivas e doutras ordes transcende o que sería unha disputa singular arredor das inercias da historiografía literaria e do *habitus* dominante no propio colexio de historiadores literarios. Preséntase de feito como unha cuestión de fondo e cunha dimensión verdadeiramente holística. Cando menos de concedermos creto –e deberíamos– ao sagaz título dun ensaio de Leonardo Romero Tobar, «La historia literaria, toda problemas» (2004, 67-85), talvez inspirado polo que Lucien Febvre quixo propiciar como ‘historia-problema’, a que denuncia as carencias dunha historiografía entendida como consecución dun relato ‘historizante’, adecuadamente estruturado en contidos e discurso para servir determinados obxectivos e moi precisas funcionalidades.

Estamos, con certeza, diante dun dos núcleos de debate máis dinámicos dos estudos literarios no noso tempo, perante un dos seus retos máis perentorios; aínda que os ritmos dos debates teórico-metodolóxicos son outros que os das prácticas historiográficas concretas. Doutra parte, unha proporción non menor das cuestións merecedoras de atención nese espazo aberto de problematicidade da historia literaria dista de ser exclusivo desta disciplina. Na verdade, é común a outras series historiográficas, como as centradas na pintura ou no cinema, por caso. Esa condición problemática é común igualmente á ciencia histórica en xeral e á historia entendida como concepto-guía moderno, por expresalo agora na linguaxe de Reinhart Koselleck ([1975] 2004, 106-50). Éo tamén á historia como saber oficializado e nacionalizado, polo menos desde finais do século XVIII, en procura de cohesión social. Cunha lexitimidade, segundo xa se suxeriu, en permanente axuste e negociación. Cuns usos ou funcións moi específicos, interdependentes de macizos vencellos co poder.

Por rematar, esa condición problemática da que se fala concerniría así mesmo ao que Walter Benjamin expuña como a non clausura do pasado no pasado. En definitivo, afectaría á interacción entre o acontecido, as posibilidades non materializadas da historia (o pasado posíbel) e o que o filósofo berlinés denominou *Eingedenken*, unha ‘acordanza experiencial do pasado’ que o revive no tempo presente de cada suxeito e que, por tanto, pode ter incidencia na transformación dese presente. Neste punto hai que aludir tamén á condición que, para Benjamin (2018, 138), posúe a literatura como *organon* ou instrumento da historia.

Esa capacidade da historia, e da historia literaria en particular, para intervir e influír, ou para activar performatividade, recae sobre un amplo sector de axentes participantes no campo da educación e no campo cultural. Entre eles, as empresas editoriais con presenza nos espazos formativos do ensino secundario e do ensino superior. Un mercado potencial moi notorio, por outra parte. Por descontado, ese saber histórico e as súas manifestacións en forma de manuais e

similares, inciden de vez sobre o traballo e os horizontes didácticos e intelectivos do profesorado e do alumnado deses mesmos niveis. Trátase de colectivos adoito condicionados, como viu Eva Kushner ([1989] 1993, 127) con vocabulario foucaultiano, por currículos e planos de estudo promotores dunha sorte de ‘monumentalización’ dos documentos literarios do pasado. Impulsores tamén da delimitación de toda historiografía como arquivo intanxíbel, non para o seu estudo, uso e aplicacións senón como obxecto destinado a ser mirado con ollada de paseante fugaz ou de turista textual.

Ora ben, por moito que Roland Barthes argumentase no seu día que a historia literaria é un asunto de diámetro basicamente escolar (1971, 170), a súa repercusión non se limita a estes campos que se mencionaron e ás súas bacentas dinámicas. Sen saírmos do cadro conceptual da socioloxía desenvolvida por Pierre Bourdieu, alcanzaría varios campos máis, como o do poder, o intelectual, o político e o de produción ideolóxica. E isto tanto baixo coordenadas nacionais/estatais como, xa noutra medida, supranacionais. Algo complementario que non interesa perder de vista a este respecto é que o pasado, como ten argumentado con precisión Itamar Even-Zohar, é sempre un ‘ben simbólico’ en disputa. De certo, entre as nacións. En especial, se belixerantes en determinadas fases históricas. Aínda que tamén noutras escalas e noutras dimensións, en que o factor identitario semellaría desenfocarse algo, como as de clase, as coloniais, as de xénero e outras. Isto explica a imposibilidade de dispormos dunha historia que contente a todos (a todas as partes), algo que lonxe de inquietar sensibilidades debería apouvir calquera manifestación de arrogancia cultural ou política.

Outra perspectiva que non sería intelixente preterir cando se fala do que aquí se fala –e que, igual que as anteriores, e transversal aos capítulos deste libro– é a correspondente á posta en discurso do coñecemento histórico que se vai acumulando. Encaixaría aí, para comezar, todo o relativo á forma en que cada proposta historiográfica ten presente a tradición coa que dialoga e á que responde. Algúns historiadores literarios, como Ricardo Carvalho Calero, asumiron e materializaron ese diálogo con boa predisposición e apreciábel desenvoltura crítica. Por exemplo, reflectíndoo no preliminar do seu propio contributo historiográfico maior, a *Historia da literatura galega contemporánea (1808-1936)*. Outros historiadores literarios, doutro tempo ou contemporáneos a nós, evádense, mesmo con alarde, dese diálogo, que en boa medida constitúe tamén un exercicio de reflexividade epistémica. Como se a súa proposta estiver tocada por un hálito adánico e autosuficiente, e non precisar nin un apuntamento mínimo de contraste teórico ou metodolóxico coa tradición historiográfica precedente, ou de simple declaración de obxectivos. Con seguridade, nada disto é privativo dunha historiografía literaria concreta, todo o contrario.

Entraría tamén no cadro de decisións que compete a quen fai historia da literatura a constitución e calibrado dunha dada autoridade discursiva: os seus límites, as súas modalidades retóricas, sobre todo no atinente á construción/invenção do obxecto histórico sobre o que se pretende dar conta. Aínda que, así mesmo, en todo o relativo á argumentación e á ordenación dese coñecemento posto en discurso. Aquí é capital a cuestión do relato, asunto abordado desde diversas ópticas neste volume compilatorio.

A historia literaria non está obrigada a adoptar modelos expositivos de índole narrativa. Porén, ese é habitualmente o expediente ao que se acolle. E todo relato que aspire a resultar persuasor, sábese ben, procura a boa orde e a coherencia interna, tamén unha orientación 'útil' dos acontecementos seleccionados como significativos. Isto non ten por que conducir necesariamente á fatigosa marca do teleoloxismo na comprensión e explicación dos procesos históricos, mesmo que esa marca compareza con algunha frecuencia en propostas historiográficas actuais.

No que até aquí se leva exposto é posíbel que quen estea a ler perciba unha especie de desconfianza sobre calquera produción historiográfica. Ou, máis en concreto, sobre as obras que clasificamos como historias da literatura, incluídas as da literatura galega. Realmente, non se trata tanto disto como da necesidade de estarmos advertidos contra unha inxenuidade non pouco estendida: a de considerar que a historia constituía un dominio de coñecemento a salvo de intereses de parte, alleo mesmo a determinados usos e dependencias que rebaixan a autonomía da historia como saber/ciencia e desgastan as súas relacións co conxunto das ciencias sociais. Anótese, por outra parte, que iso que en determinados niveis circula como inxenuidade ordinaria, faino noutros círculos, máis expertos e poderosos, como eficaz aparato de propaganda.

Nunha dimensión paralela, trátase ademais de estarmos pendentes de que o obxecto de coñecemento histórico que cada proposta historiográfica constitúe dista de ser unha realidade predefinida, illada *ab ovo*, sen relacións con outros obxectos posíbeis, desbotados ou postos en segunda liña por quen tomou ou toma a decisión de escribir esa historia concreta. Porque sempre hai un criterio para delimitar o que se pretende historiar e 'historizar' a partir dunha altura dada, isto último no sentido de outorgar entidade de obxecto histórico a algo en concreto e en treitos cronolóxicos específicos.

Por aclarar entón no posíbel estas coordenadas no seu conxunto, do que se está a falar non é tanto dunha insatisfacción escrupulosa de máis cos logros da historiografía literaria de orientación, nun ou noutro sentido, *tradicional* como dunha estrañeza perante o carácter acomodaticio e a seguridade que aquela aspira a proxectar, mesmo a exhibir, no relativo a heurísticas e métodos. A propósito disto último existen algunhas zonas particularmente complexas en que a historio-

grafía literaria común -orientada no básico, segundo xa foi indicado, ao establecemento dun canon de autores e obras e á sucesión das poéticas dominantes- evidencia insuficiencias.

Unha desas zonas é a do tratamento dos fenómenos que implican algunha clase de desaxuste nas coordenadas fixadas como de responsabilidade de cada proposta concreta. Esas coordenadas son en xeral de natureza identitaria e xeocultural, aínda que afectan igualmente a parámetros sociais e económicos. Pois ben, calquera fenómeno que move ese cadro de referencias orixina normalmente a exclusión do sector da produción cultural, artística e literaria asociada. Entre eses fenómenos cabe sinalar o migratorio. Tamén o asociado aos exilios. E, en xeral, calquera proceso que implique contacto e interferencia cultural, case sempre na orixe de formas de hibridación cultural ulterior. A dimensión nacional da historiografía literaria tradicional adoita non saber que facer con todo iso. Desatende en xeral as migracións que inciden no perfil identitario atendido; reduce exilios e diásporas a notas de rodapé ou a apéndices segregados -inducindo así a extravagante idea de que os que se foron seguiron un proceso sen interacción co propio dos que ficaron-; despreocúpase a miúdo das relacións interliterarias, incluídas ás vinculadas a algo tan normalizado como a tradución.

Mais tamén, e isto é particularmente importante de situármonos en perspectiva relacional, esa 'historiografía tipo' desenténdese das dialécticas asociadas á concorrencia nun mesmo espazo xeográfico de dous ou máis sistemas culturais/literarios, ou á concorrencia de produción social e institucionalmente prestixiada fronte a produtos culturais marxinalizados e secundarizados. Así acontece case sempre cando estes corresponden a sectores socioculturais que non encaixan no modelo prefixado, orixinándose o que acostuma clasificarse como 'subliteratura' ou 'paraliteratura'. E así acontece, a propósito, cando existen produtos literarios que empregan unha norma ortográfica diferente da oficializada, o cal pode chegar a servir de escusa para outra forma de exclusión, patente na maior parte da historiografía literaria galega no que concirne ao tratamento da produción literaria escrita en normativas reintegracionistas.

Concorrencias como as sinaladas implican xeralmente conflito. E isto por moito que tal realidade se recoñeza publicamente con esa palabra de preciso alcance sociolóxico ou con algún eufemismo emoliente emprazado sobre o degoiro liberal da tolerancia e a avinza, rara vez honesto en termos políticos. Ou que se recoñeza facendo gala mesmo dalgunha planificación político-cultural a medio prazo, localizada sobre a vía dunha suposta normalización que, na realidade, o único que normaliza e expande é a hexemonía cultural de partida, segundo doadamente se constata no caso galego.

En relación coa concorrencia de dous ou máis sistemas literarios nun mesmo territorio, convén reter unha evidencia que se incorpora-

rá desde un ángulo sociolingüístico. Mentres que certos individuos, dadas certas condicións, poden ser bilingües ou plurilingües, mentres están capacitados para estableceren relacións equilibradas e harmónicas entre as linguas e as culturas en que se instalan e viven -como tales individuos-, resulta obvio que a sociedade en conxunto non o fai. Non consegue facelo en sentido pleno ningunha sociedade, segundo constata a sociolingüística, que xusto por iso habilitou nocións como as de 'diglosia' e 'funcionamento diglósico'. Pois ben, cuestionar que unha historia literaria ou unha historia cultural poidan ignorar os conflitos de varia índole, incluídos os lingüístico-culturais, dos que participan os suxeitos individuais, entidades e institucións sobre os que a historia trata, parece non só razoábel senón incluso obrigado. Esquivar esa cuestión, ou dar por suposta unha contestación en negativo á pregunta de se todo iso debe ser analizado -como adoito se fai desde a posición de case calquera sistema dominado, mais tamén desde a posición de case calquera sistema dominante-, conduce a facer a historia de só unha parte da realidade cultural e sociopolítica. A esa parte sobre a que se fai esa clase de historia podemos chamala, sen dúbida, *cultura* ou *literatura nacional*, e despois podemos ler placidamente a narrativa asociada e ficarmos convencidos dunha certa homologación dos procesos históricos e dos discursos historiográficos propios no concerto internacional.

Regresemos porén á diferenciación amentada a propósito de Nisard e Lanson, que ten algunha utilidade para o que agora se intenta argumentar. Esa decisión de non explorar con datos empíricos e análises fundamentadas o conflito cultural e as súas complexísimas consecuencias intrasistémicas -que nin moito menos caben na dialéctica nacional e intersistémica de fondo: unha nación perante outra nación, un sistema cultural perante outro sistema cultural- equivale a unha nova renuncia a facer 'historia literaria' e a ver a literatura como institución social e como aglutinante cultural. Equivale de feito a preterir importantes dimensións institucionais, políticas, sociolóxicas, ideolóxicas e de consumo cultural enraizadas na auténtica realidade diaria da vida social e da propia vida literaria; e reitero que non só fronte ao 'outro nacional', non só fronte ao 'outro cultural', senón en particular de portas para dentro. Aquela decisión conforma, isto si hai que recoñecelo, unha aposta redobrada a favor dunha historia da literatura homologábel ao modelo hexemónico, o cal acabou por significar no básico dotarse dun canon e custodialo cun desvelo digamos emocional, se cadra 'patriótico', no sentido menos osixenado do termo. Probabelmente, moitos lectores e utentes se sentirán a gusto dispoñendo dunha historia desta clase, asegurando un relato sobre os logros literarios nacionais e admitindo, de ser o caso, que o conflito lingüístico-cultural aquel podería ser competencia da socioloxía, da sociolingüística, da glotopolítica ou da antropoloxía cultural, ou se acaso da historia por antonomasia, aínda que non da historia da lite-

ratura, nin sequera da 'historia do sistema literario', asimilado isto por cada quen como mellor o entender (normalmente, mal). En fin, se é inquietante que a historiografía da literatura neerlandesa, ou da española, ou da turca, ou da portuguesa... tomen con frecuencia esa deriva -a de esqueceren algúns conflitos dos que deberan ocuparse en relación coas sucesivas fases historiadas; entre eles, sen ir máis lonxe, o conflito orixinado pola dominación imperial e colonial-, a preocupación ten que comparecer tamén cando se trata de comprender procesos histórico-literarios semellantes en condicións ao galego.

Ao fío do que se comenta, hai un par de reflexións que poden resultar gráficas sobre os diferentes planos do que se está a tratar. Observarase máis adiante que comparecen en cadanseu capítulo deste libro con maior detalle. A primeira corresponde a unha nota escrita polo filólogo Mikhaíl L. Gaspárov en 2003. Nela preguntábase sobre o xeito en que se podería escribir a historia da literatura rusa nos albores do século XXI. Ao que el mesmo respondeu, con algo de ironía posteriormente matizada, que esa tarefa sería preferíbel adiala por canto na altura non existían moitas posibilidades de resolvela ben (Gaspárov [2003] 2007, 11). A segunda reflexión débese a Pierre Bourdieu, en conversa con Loïc Wacquant recollida no libro *Réponses*. Nese lugar postulaba que

Les limites du champ se situent au point où cessent les effets de champ. (Bourdieu, Wacquant 1992, 76)

Con isto á vista, xorde inmediata a pregunta correlativa que cabería formular baixo un punto de vista historiográfico. Porque, se os límites dun campo, o literario por exemplo, se localizan alí onde tal campo deixa de ter efectos -como ocorrería cun campo magnético- parece que a historia literaria tería que estar pendente disto dalgunha forma que sería oportuno indagar. Baixo perspectiva sistémica, isto non difire moito de entender e assimilar que se o repertorio dun sistema literario, as súas institucións ou o mercado e consumo do libro asociado inciden noutro sistema literario próximo, algo haberá que analizar nese sentido. Polo menos se o que se pretende é facer historia do sistema ou do campo literario afectado por esa incidencia (persoalmente, penso que tamén se o que se pretende é ocuparse do sistema interferente, como se acaba de suxerir a propósito dos casos español, neerlandés ou turco). En definitiva, se se aspira a dar conta dunha loita polo control e a hexemonía de certos bens simbólicos, de certo mercado e de certas condicións de lectura ou recepción. Loita esa, claro está, que non ten por que implicar outras formas de violencia que a cultural e a simbólica, máis ou menos sutís, pero case sempre efectivas na dialéctica da dominación e tamén na do mercado.

Obsérvese, de porparte, que a historiografía literaria de culturas/nacións minorizadas ou dependentes adoita resolver o anterior

mediante unha atención específica á resistencia cultural enfocada aos temas e aos repertorios activados como resposta á cultura dominante. E non se desenvolve sempre de forma insatisfactoria ese expediente, ha de admitirse. Se ben, como rémora, adoita producirse unha concentración excesiva dos esforzos na análise textual e no que de xeito algo difuso e cándido se procede a estudar como 'contexto histórico'. Tamén nunha certa sacralización das autoras e autores canonizados. A pregunta é se iso -de novo, a secuencia das obras e as autorías *resistentes* cabo da súa específica axioloxía e canonicidade- é suficiente. E se resolve de maneira idónea o reto de ofrecer, desde a historia da literatura (desde a historia da literatura galega, por caso), a información e a análise que se precisan sobre os efectos/límites dun campo concorrente con aquel que se pretende obxectivar e estudar. Anticiparei aquí algo que este libro trata de probar de xeito transversal nunha parte substantiva dos artigos que recada. Desde o meu punto de vista, esa suficiencia e esa idoneidade non se dan.

A fin de economizar aparato teórico, explicareino empregando de novo o esquema de alternativas antes introducido. Non é suficiente o protocolo amentado so os nomes de Nisard e Lanson porque aquela 'historia da literatura' e aquela 'historia literaria' poden e deben converterse, de forma que canonicidade e canon, e en última instancia a dimensión crítica que toda historiografía integra, deixen de verse como absolutos axiolóxicos non condicionados e, de forma consecuente, pasen a estudarse os condicionamentos ou determinacións da produción literaria en planos como o nacional, e, do mesmo modo, noutros varios, como o social, o cultural, o simbólico, o ideolóxico e o económico. En consecuencia, por moito que sexan merecedoras de atención propostas como as de Lanson (1965, 86-7) e outras máis próximas no tempo, como as debidas a Clément Moisan (1987) e outros teóricos, aí se localiza a razón pola que neste libro serán usadas de forma indistinta ambas as denominacións, *historia literaria* e *historia da literatura*.

Para alén do anterior, son consciente de que parte do que se vén de afirmar é susceptible de múltiples interpretacións, incluídas as desfiguradoras. Pode que o sexa en especial, se callar, todo o relativo ás reservas bosquexadas en última instancia sobre a suficiencia absoluta do chamado *criterio filolóxico* como solución nuclear de calquera modelo historiográfico-literario. Como é ben sabido, segundo ese criterio unha historia literaria tería por misión ocuparse estritamente da produción literaria existente nunha lingua concreta (de novo, os textos por cima de todo). A fin de conxurar aquelas posíbeis interpretacións desfiguradoras do que aquí se sostén, non será inoportuno deterse un bocado neste punto. Direi que, máis que ao criterio filolóxico en si -que, na altura en que se avivou, constituíu tamén un acto de lexitima defensa-, as cautelas expostas neste libro están dirixidas ás consecuencias dunha aplicación non relacional e

non dialéctica do mesmo. E diríxense tamén, de certo, a esa insistencia ofuscada e simplista na redución ao puro nivel lingüístico-textual, ou pouco máis, de todo o que unha historia literaria pode ofrecer, esquecendo por exemplo que unha institución ou un marco legal posúen normalmente máis relevancia sociocultural e política que un soneto ou unha novela.

Porén, debe recoñecerse de antemán que non todas as literaturas nacionais chegaron nas mesmas condicións a estas alturas do século XXI, que obviamente son as que aquí se teñen presentes para falar de alternativas historiográfico-literarias ás prácticas máis comúns entre as existentes, agora ou hai medio século, a escala global ou a calquera outra escala.

É evidente que a literatura galega non chegou ao ano 2000 nas mesmas condicións que o fixeron literaturas como a uruguaia, a neozelandesa, a xaponesa, a romanese ou a tunesina. Semella unha obviedade que a renuncia a determinados operativos de cohesión identitaria nun determinado lugar/cultura no momento de producir textos historiográficos non é sempre equivalente ou homologábel á renuncia que se poida activar noutros lugares/culturas que contan con maior seguridade identitaria (para persistiren, sen irmos máis lonxe). Con todo, o que até aquí se tratou de indicar, e o que este libro explora e trata de vigorar como alternativa, é que hai formas de facer historia literaria que sitúan como eixe central da súa indagación xusto aquilo que fai que os casos sexan sempre diferentes: precisamente, a clase de conflito(s) de base que explica as dialécticas históricas en cada espazo literario-cultural.

E as historias da literatura galega –a diferenza, por exemplo, das que acostuman facerse no Quebec– é raro que fagan dese asunto un elemento organizador ou vertebrador, sequera secundario, das súas propostas. Non son poucas as que incluso ignoran ese conflito por completo, crendo talvez que amentalo sería facer unha concesión non se sabe ben a que. Cabe supor que á nación outra que nega a propia nación; ou ao sistema literario outro que, quéirase ou non, está activo no territorio e entre a poboación lectora aos que dalgún xeito se refire a historia literaria nacional de base. Ignorar o conflito pode deberse tamén a que se considere que unha historia literaria ten un cometido absolutamente específico: aquel agrupamento das obras e dos textos, xunto aos seus autores e autoras, xa varias veces aludido e aquí xulgado como insuficiente. Neste caso non habería moito espazo para a discusión. Con toda certeza, os textos estudados nesa historia literaria terán que ser os escritos na lingua deses textos. Unha das preguntas que os capítulos deste libro formulan –escúcese a insistencia– é se iso abonda.

Por moito que se camufle, por moito que se faga que se esquece ou que seedulcore social e institucionalmente, en Galiza hai un conflito cultural e hai un conflito nacional, como ocorre sempre que unha na-

ción é negada por outra coa que coincide nun territorio dado. Existe ese conflito cultural, en fin, por moito que non o mencionen, ou o mencionen de xeito reflexo ou banal, as historias literarias, sometidas como todo produto cultural, artístico ou científico a complexas tensións de heteronomía política e ideolóxica. Optar por esta vía, non analizar o conflito cultural en relación coa produción literaria do país, en relación coas institucións e cos repertorios activos, en relación coa circulación e control da produción ideolóxica, en relación co que informan e como o fan os xornais e outros medios de comunicación –sistematicamente, de xeito nesgado e redutor nas cabeceiras de maior distribución, como contribuiría a esclarecer unha elemental análise crítica do discurso periodístico–, en relación coa lectura e os lectores, en relación coa tradución e as súas políticas ou, en fin, co mercado do libro e os premios literarios naquel territorio (ou a propósito daquela poboación)... tería algunhas semellanzas, en suma, con pretender estudar a situación de diglosia nun determinado espazo xeocultural e poboacional sen mencionar nunca a lingua A nin as restricións que a súa consolidación, promoción e institucionalización ocasionan nos usos, funcións e supervivencia da lingua B. Por motivos como estes habilitou Antón Figueroa en 1991 o concepto de ‘di-literatura’ a partir do avanzado no seu libro *Diglosia e texto* (1988). Mais, atención, non se trata de dar conta do conflito polo conflito nin tampouco de ficar nesa esfera obviando ou relegando todo o demais, porque entón o intento abdicaría do seu cometido central: facer historia literaria. O que importaría, pois, é estudar as condicións e determinacións dunha literatura –dun campo ou sistema literario, ou das súas normas, repertorios e institucionalización, se se preferir– nun percurso histórico concreto.

Consecuente co anterior, este libro quería mostrar algunhas das manifestacións dos operativos historiográficos en liza e das asuncións heurísticas que actúan como base, tamén das súas contradicións, que non son poucas. Igualmente, tratará de sinalar alternativas para a activación dun debate necesario sobre o traxecto inmediato da historiografía literaria galega, algo sempre complicado na configuración político-intelectual dunha cultura pública que fomenta adhesións de tipo corporativo, académico ou militante e que administra asemade, con eficiencia, o silencio crítico. Entre esas alternativas contaríanse as que figuran no bloque final deste volume, asociadas ás propostas historiográficas de Antón Figueroa, Xoán González-Millán e Helena Miguélez-Carballeira. Tampouco se desatenden neste libro liñas de traballo como a comparatista aplicada sobre as chamadas literaturas ibéricas, quer baixo un prisma máis ou menos convencional –coas especificidades correspondentes– quer á luz do que nos últimos dous decenios se veu consolidando, en especial en universidades anglófonas (Casas 2019), como unha proposta de superación das vellas hispanística e lusitanística en favor duns estudos ibéricos, uns estu-

dos atlánticos, un paradigma posnacional equiparado en menor ou maior medida ao cosmopolitismo (Domínguez, D'haen 2015) ou outras perspectivas e métodos arestora en fase de emerxencia académica.

Neste punto, considero que podería resultar ilustrativa unha referencia, en esquema mínimo, á evolución das posicións teórico-críticas propias verbo dos asuntos analizados neste libro. A atención iniciouse en torno a 1990, cando ao estudar a traxectoria de Rafael Dieste e a dos grupos de intervención intelectual e política en que se foi integrando a partir de 1924, tanto en Galiza como en Madrid e posteriormente no exilio, percibín as dificultades para atopar solucións periodolóxicas satisfactorias, non só a propósito da cuestión xeracional nin das estritas coordenadas nacionais. Contra finais dese decenio de noventa comecei a ocuparme con intensidade dos problemas xerais da historia literaria, en especial baixo prismas metodolóxico e comparatista, antes que propiamente teórico. Foron importantes a eses efectos as conexións establecidas na altura con Jüri Talvet, profesor da Universidade de Tartu, co proxecto da revista *Interlitteraria* e coas propostas de Naftoli Bassel. Esas perspectivas reforzaron o interese polas investigacións das escolas de Tartu-Moscova e Bratislava sobre as relacións entre literaturas nacionais e sobre a renovación da historiografía cultural e literaria. De especial interese resultaron os operativos desenvolvidos por Iuri Lotman e Dionýz Ďurišin. Antes disto prestara atención así mesmo a outro núcleo teórico que comparecerá tamén de forma recorrente nos capítulos deste volume, o encabezado por Itamar Even-Zohar na Universidade de Tel Aviv. Naquel tempo seguín igualmente moi de preto o pensamento de Xoán González-Millán, da City University of New York, decisivo en varias vertentes para o meu proceso de relectura crítica da tradición historiográfico-literaria galega, alén de selo para algunhas outras atencións e certezas. Tamén foron fundamentais na altura as ideas e aplicacións críticas e comparativas de Fernando Cabo Aseguinolaza, compañeiro de grupo de investigación e autor dun conxunto de publicacións de gran lucidez teórica sobre asuntos como os aquí dirimidos, culminadas coa aparición en 2012 de *El lugar de la literatura española*, imprescindíbel para unha aproximación informada aos problemas da historia literaria, non só nas coordenadas que o título do libro fai explícitas.

Ao tempo, cheguei a concretar unha proposta historiográfica de certa extensión, referida á poesía galega do período das Irmandades da Fala e o grupo Nós (Casas 2000b), no cadro dunha obra colectiva dirixida por Darío Villanueva e coordinada por Anxo Tarrío Varela, quen fora o meu primeiro profesor de literatura galega na Universidade de Santiago de Compostela (USC) a comezos da década de oitenta. Na proposta que se menciona tiven presentes algunhas das ideas de Mikhaíl Bakhtín sobre poética histórica e mais o corpo conceptual fornecido desde a socioloxía da cultura por Karl Mannheim a propósito

do problema das xeracións e do seu encaixe nos procesos históricos, atendido previamente na miña tese de doutoramento en diálogo sempre proveitoso co director da mesma, o profesor Darío Villanueva.

Apenas iniciado o novo século tiveron oportunidade de establecer contacto con outro dos referentes fundamentais da renovación da historia literaria como mínimo desde comezos dos anos noventa, Mario J. Valdés, profesor da Universidade de Toronto, que igualmente influíu de forma notábel na forma en que pasei a entender os asuntos dos que se ocupa este volume. Con Talvet e Valdés, por certo, tiveron ocasión de publicar cadansúa entrevista nas páxinas do *Boletín Galego de Literatura*, dirixido por Anxo Tarrío, ambas en torno do que aquí máis interesa, sobre todo os debates metodolóxicos sobre historiografía literaria comparada. Esas entrevistas saíron nos números 25 (2001) e 30 (2003) do *Boletín*.

Naqueles anos o grupo da USC en que sempre estiveron integrado, o de Teoría da literatura e Literatura comparada, coordinado por Fernando Cabo, desenvolvía proxectos de investigación orientados a obxectivos próximos aos que me viñan ocupando. A partir de 2001 demos pulo a un programa de traballo que acabaría rendendo froitos de importante proxección ulterior para a historia comparada da literatura e nomeadamente para os estudos ibéricos. Refírome, en especial, aos dous volumes de *A Comparative History of Literatures in the Iberian Peninsula*, publicados pola editorial John Benjamins en 2010 e 2016, con participación directa nos labores de coordinación xeral do propio Fernando Cabo e tamén doutros dous membros do grupo de investigación, Anxo Abuín e César Domínguez. Polo que cabería describir como 'reticencias gasparovianas', non cheguei a participar neses moi valiosos volumes, aínda que si debatín cos colegas do grupo durante a longa fase previa de planificación arredor da dimensión programática da idea matriz, sobre todo da súa vertente metodolóxica.

Sen abandonarmos o espazo académico e intelectual da Facultade de Filoloxía compostelá, en conexión cos centros homólogos das Universidades da Coruña e de Vigo, outros interlocutores permanentes da reflexión sostida nestes anos foron Antón Figueroa, de quen fora alumno de literatura francesa, e Elías Torres Feijó, Cristina Martínez Tejero, Roberto Samartim e outros integrantes da rede Galabra. Xa desde antes da creación da plataforma, en 2009, fórono tamén os compañeiros do Núcleo de Estudos para a Innovación da Historia Literaria Galega (NEIHLG), que tiveron o honor de coordinar e que estivo conformado ademais por Isaac Lourido Hermida e Lorena Domínguez Mallo, coa incorporación posterior de Mario Regueira Fernández. Coas investigacións e debates metodolóxicos do NEIHLG conectan dúas teses de doutoramento, ambas relacionadas directamente cos eixes deste libro. A de Isaac Lourido (*As alternativas sistémicas da Historia literaria en situación de conflito cultural. Desenvolvementos*

teóricos e modelos de renovación nos casos galego e quebequense, 2011), hoxe profesor na Universidade da Coruña. E a de Mario Regueira (*A narrativa na reconstrución do campo literario da posguerra. Repertorios e imaxinario nacional no proxecto de Galaxia*, 2016), arestora profesor na USC. As dúas foron recollidas parcialmente en publicacións posteriores (Lourido 2014; Regueira 2020). Algunha conexión tivo tamén co labor sinalado a tese defendida por Christopher H. George en 2012, *Nineteenth Century Hispanism in the U.S.: The European Tradition of Literary Historiography and George Ticknor's "History of Spanish Literature"*, da que igualmente fun orientador.

Outra iniciativa de natureza historiográfica que tiveron a honra de coordinar a partir de 2009, configurada por un amplo equipo de investigadores de varias universidades, foi a vinculada a un acordo entre o Consello da Cultura Galega e o Grupo Alea de Análise Poética para a activación dunha ferramenta de gran potencialidade crítica e formativa, destinada ao estudo da poesía galega dos séculos XIX a XXI. En concreto, a base de datos relacional e repositorio dixital *poesiagalega.org*.¹ O equipo que fixo posíbel ese «Arquivo de Poéticas Contemporáneas na Cultura» estivo formado por Ana Acuña, Alba Cid, Iris Cochón, Lorena Domínguez, José Luís Forneiro, Margarita García Candeira, Helena González, María López Sánchez, Isaac Lourido, Laura Mariño, María Xesús Nogueira, Montserrat Pena, María do Cebreiro Rábade, Olivia Rodríguez, Iria Sobrino, Dolores Vilavedra e Miro Villar, investigadoras e investigadores entre os que a dedicación á historia e á crítica literarias foi e segue a ser unha constante, como cumpridamente demostran a *Historia da literatura galega* de Dolores Vilavedra (1999) ou o cadro histórico sobre a crítica e o pensamento literario galegos do século XX debido a María do Cebreiro Rábade Villar (2019).

Quero expresar a miña sincera gratitude á totalidade dos colegas até aquí mencionados, en quen sempre atopei estímulo intelectual e fecunda colaboración para repensarmos xuntos a historia literaria galega e os operativos historiográficos asociados. E facela extensiva a outro grupo amplo de profesoras e profesores procedentes de diferentes universidades, así mesmo xenerosos na axuda sobre cuestións concretas nos procesos de pescuda e análise en torno á historiografía literaria galega e os seus métodos, ou en xeral no intercambio de ideas sostido nese ámbito ao longo do tempo. Da propia USC engadirei agora aos nomes xa anticipados os dos profesores Xesús Alonso Montero, Mercè López Casas, Carlos Quiroga, José Luís Rodríguez, Claudio Rodríguez Fer, Ángeles Rodríguez Fontela, Blanca Ana Roig, Margarita Santos, José António Souto e Carlos Villanueva. E doutras institucións, Alejandro Alonso (City University of New York), Anxo

¹ <http://poesiagalega.org>.

Angueira, Carmen Becerra e Manuel Forcadela (Universidade de Vigo), Manuel Aznar Soler e Enric Sullà (Universitat Autònoma de Barcelona), Luis Beltrán Almería e Túa Blesa (Universidad de Zaragoza), Manuel Cáceres (Universidad de Granada), Daniel Chamberlain (Queen's University, Kingston), Carlos Cunha e Carlos Pazos (Universidade do Minho), Nigel Dennis (University of St Andrews), Carme Fernández Pérez-Sanjulián, Teresa López e Carlos Paulo Martínez Pereiro (Universidade da Coruña), Jon Kortazar e Iratxe Retolaza (Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea), Arcadio López-Casanova (Universitat de València), Antoni Martí Monterde e Bernat Padró (Universitat de Barcelona), Helena Miguélez-Carballeira (Bangor University), Santiago Pérez Isasi (Universidade de Lisboa), Mercè Picornell e Margalida Pons (Universitat de les Illes Balears), Juan M. Ribera Llopis (Universidad Complutense de Madrid), Marcelo Topuzian (Universidad de Buenos Aires) e Bénédicte Vauthier (Universität Bern). Manifesto igualmente a miña gratitude ao persoal das bibliotecas da USC e a Diego Rodríguez, bibliotecario da Fundación Barrié, de fundamental apoio nas investigacións realizadas sobre Víctor Said Armesto. E abofé ao alumnado dos cursos de mestrado, seminarios ou *workshops* centrados nos asuntos teóricos ou aplicados tratados neste libro e impartidos na USC e nun número non escaso doutras universidades, como a de Cracovia, a de Zúric, a bonaerense de San Andrés ou a City University of New York, entre outras, onde a miúdo se activaron interesantes e ás veces intensos debates sobre a materia.

Os capítulos deste volume correspóndense con publicacións que foron orixinalmente ao prelo entre os anos 2000 e 2020. En conxunto e na práctica tratan a maior parte dos aspectos que me parecería necesario someter a consideración e debate aínda que o libro fose todo el de nova elaboración, pensado como unha monografía estruturada e con certa idea de exhaustividade. Integrouse así un panorama crítico sobre os modelos teóricos que considero de utilidade para unha renovación da historia literaria, unha atención ás principais cuestións relativas á periodización da historia da literatura galega e sobre o encaixe nela de fenómenos como o exilio, unha lectura crítica de determinadas historias da literatura galega pendente tamén dos seus aspectos declarativos e da súa planificación e, en fin, unha aproximación de novo crítica a algunhas elaboracións teóricas non axialmente historiográficas que, con certeza, están en disposición de coadruar ao impulso anovador da historia literaria galega nos vindeiros anos. Eses son, con exactitude, os catro bloques en que se organizou o volume, todos eles interconectados e con evidentes vínculos coa totalidade dos asuntos que foron introducíndose neste limiar como presentación.

Con todo, non ocultarei que o grao de sistematicidade que podería plasmarse nunha obra de nova planta, escrita integramente neste

momento e centrada nos asuntos aquí tratados, resulta dificilmente alcanzábel nunha colectánea do signo da actual. Probabelmente, un sector que falta neste libro, e que compensaría de forma acaída o que se ofrece, sería o constituído polas primeiras historias literarias galegas, ou mesmo polas aproximacións a esa empresa formalizadas no derradeiro cuartel do século XIX por Teodosio Vesteiro Torres, Manuel Murguía, Augusto González Besada, Leandro de Saralegui, Emilia Pardo Bazán e outros eruditos e publicistas. Outro tanto podería indicarse a propósito dunha análise crítica, ordenada e sistemática das propostas da historiografía literaria galega aparecidas ao longo dos últimos trinta anos, que non son poucas e que ademais conteñen un certo número de novidades e de aspectos teórico-críticos, metodolóxicos, periodolóxicos e discursivos dignos de ser destacados.

Unha parte substancial destas innovacións procede da converxencia das tarefas historiográficas coa axenda dos estudos culturais galegos e cos programas de investigación ligados aos xiros poscolonial e/ou posnacional na comprensión do feito literario, a miúdo mobilizadores, asemade, de itinerarios investigativos multi- ou transdisciplinares, na verdade menos practicados e promovidos nas universidades radicadas na propia Galiza. Trátase, ademais, de liñas de análise que facilitan a incorporación de perspectivas con neta capacidade para rexenerar os estratos máis anquilosados do labor historiográfico-literario, nomeadamente o da canonicidade. Entre elas cóntase a perspectiva asociada cos diversos feminismos e posfeminismos, mais tamén as vinculadas cos estudos *queer*, a tradutoloxía, os estudos afectivos, a ecocrítica, os estudos de medios de comunicación e outras orientacións epistemolóxicas. O sector máis dinámico desta valiosa produción teórico-crítica, e en segundo plano historiográfica, corresponde a investigadores que desenvolven o seu traballo en universidades de países anglófonos, aínda que non só. As ‘cartografías intelectuais’ de quen exercen nos Estados Unidos, por exemplo, foron descritas con precisión por José A. Losada Montero (2017). Desde a creación en 1982 dunha Asociación de Estudos Galegos na costa leste dese país, dirixida inicialmente por Kathleen March, pero cun reforzo moi apreciábel de redimensionalización e implantación internacional en varios continentes nos últimos quince anos, ese núcleo cada vez máis aberto de académicas e académicos soubo tecer fecundas e cada vez máis capilarizadas redes de colaboración, materializadas en forma de reunións científicas e de relevantes publicacións que non sempre alcanzan nas tres universidades galegas a repercusión que sería intelixente fomentar. Claro que as potencialidades desas redes tampouco precisan de nada semellante a un pláacet institucional emitido desde ningures, o que con claridade as dota de autonomía e aínda de autosuficiencia, a diferenza do que puido acontecer noutra altura histórica. Como é lóxico, nada do anterior equivale a suxerir que a emerxencia destas comunidades de investigación e de interac-

ción científica careza de condicionantes académicos ou doutra índole, certamente variábeis dependendo do lugar de que se fale.

O carácter deste volume implica algunhas outras peculiaridades. Unha delas é a que afecta a proxectos historiográfico-literarios que, no momento de aviar eu para o prelo determinada publicación, apuntaban ideas de interese teórico ou metodolóxico malia na altura estaren aínda en fase incipiente. Andado o tempo, algúns deses proxectos chegaron a se materializar, e de xeito ben estimábel ademais. Mesmo cunha certa aplicabilidade a casos como o ibérico, ou máis en concreto o galego. Un dos exemplos que mellor representan o suxerido é *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* (Cornis-Pope, Neubauer 2004-10), anunciado e descrito desde uns anos antes polos seus coordinadores cun adianto moi estimulante dos conceptos básicos e da estruturación da iniciativa. Outras veces, proxectos igualmente comentados nos artigos que agora se recadan neste libro non lograron callar na dirección ou alcance previstos. Pois ben, tería sido moi complexo desenvolver con detalle arestora a totalidade dos fíos e tanxencias que parten de anotacións presentes nos textos compilados sobre o conxunto dos proxectos amentados. Fíxose só cando pareceu claramente necesario complementar a información fornecida a fin de evitar equívocos. Pola mesma razón, a bibliografía final delimitábase nunha altísima porcentaxe sobre as referencias efectivamente empregadas no momento da escrita de cada texto. A súa actualización redúcese a parcelas moi específicas, de novo as que posúen unha capacidade orientadora que podería ser de utilidade inmediata para os lectores deste libro.

Doutra parte, algúns dos artigos e capítulos de volumes que agora se escolman foron ampliados para esta ocasión. Case sempre medida e limitadamente e sobre aspectos moi precisos que se considerou proveitoso complementar, por exemplo a propósito do paradigma posnacional e a súa incidencia na historiografía literaria. Hai algún caso en que esas adicións proceden doutras publicacións da miña autoría, non compendiadas aquí, sobre aspectos conexos. Sen saír destas coordenadas, debe considerarse que algún dos textos compilados, ou algún dos sectores agora integrados neles, foran publicados en orixe en linguas diferentes do galego, ou baixo outra norma ortográfica da propia lingua galega. No proceso de tradución ou de adaptación, como adoita acontecer, incorporáronse algúns matices ou engadidos, sempre de escala menor. A lectura atenta desvelará por último que algúns dos textos recadados, en particular os procedentes da recensión de libros en revistas especializadas, utilizan rexistros críticos nalgún momento discordantes cos máis habituais na linguaxe académica. Son arestas que o autor non considerou preciso puír na hora de compor o libro.

Para concluír, efectuarei un breve regreso ao capítulo de agradecementos. Desexo expresalos, con afecto, aos membros do grupo de

investigación Teoría da literatura e Literatura comparada da USC, que apoiou a publicación deste volume. Tamén a Enric Bou, pola atenta e estimulante acollida da proposta na «Biblioteca di *Rassegna iberistica*», e a Francesca Prevedello, de Edizioni Ca' Foscari, polo esmero e precisión no proceso de edición do libro. Non esquecerei neste momento aos colegas que, por encargo da editorial e desde o anonimato, achegaron consellos relevantes para a ampliación de certas análises. De forma moi especial, beizón igualmente a Artur Casas Agilda e a Teresa Crisanta Vasques Pilhado, pois con ambos intercambio lecturas e ideas tamén sobre as cuestións aquí desenvolvidas. Permítase, finalmente, unha última lembranza de recoñecemento a catro mestres e amigos citados nesta introdución que xa non están entre nós e con quen teño falado, en presenza e a distancia, dalgúns dos asuntos que estruturan este libro. Sempre presentes na memoria, Xoán González-Millán, Nigel Dennis, Carlos Cunha e Mario J. Valdés. Na súa acordanza oriéntanse as páxinas que seguen.

Santiago de Compostela, na primavera de 2021

Procedencia dos textos compilados

Sectores substanciais deste volume foron publicados previamente noutros lugares de forma parcial ou completa. Nalgúns casos, os textos recadados experimentaron modificacións, ampliacións e actualizacións de diversa entidade antes da súa incorporación ao libro.

I Panorama crítico sobre algúns modelos de historia literaria

1. «Catro modelos para a nova Historia literaria comparada. Unha aproximación epistemolóxica». Abuín González, A.; Tarrío Varela, A. (eds), *Bases metodolóxicas para unha Historia comparada das literaturas na península Ibérica*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2004, 45-71.
2. «Constituição de unha Historia literaria de base sistémica: o sistema cultural como obxecto de análise histórica no programa de investigación de Itamar Even-Zohar». *Veredas. Revista da Associação Internacional de Lusitanistas*, 10, 2009, 25-54.²
3. «Sistema/campo literario e literatura nacional como obxectos historiográficos: Perspectiva sociolóxica perante o caso galego». *Galicia 21. Journal for Contemporary Galician Studies*, D, 2012, 5-26.

II Periodización, xeracións literarias e canonización

1. «A crítica literaria na revista *Nós*. Pautas de canonicidade sobre a poesía galega coeva». Rodríguez, J.L. (ed.), *Estudos dedicados a Ricardo Carvalho Calero*, t. 2. Santiago de Compostela: Parlamento de Galicia e Universidade de Santiago de Compostela, 2000, 153-66.
2. «A socioloxía cultural de Karl Mannheim e a poética histórica de Mikhaíl Bakhtín como fundamentos renovadores da periodoloxía literaria: aplicacións á poesía galega dos anos 1916-1931». Cochón, L. (coord.), *Arredor das Irmandades da Fala. Pensamento, política e poética en Galicia (1914-1931)*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 2016, 243-57.
3. «A cuestión xeracional e o canon no marco dunha nova periodoloxía comparada». Amado Rodríguez, T.; Cabrillana Leal, C.; Castro Caridad, E.; Criado Boado, C.; Pereiro Pardo, A. (eds), *“Icundi acti labores”. Estudos en homenaxe a Dulce Estefanía Álvarez*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2004, 230-8.
4. «De Pondal a Novoneyra: o proceso xeracional en tanto foco poetolóxico». Fernández Rei, F.; García Crego, X.M.; López Fernández, R.; Vázquez López, X. (eds), *A semente da nación soñada. Homenaxe a X.L. Méndez*

---

² Artigo reproducido en *452ºF. Revista de Teoría de la Literatura i Literatura Comparada*, 11, 2014 (<http://www.452f.com/index.php/arturo-casas.html>), onde pode lerse así mesmo en traducións ao castelán, debida a Isaac Lourido, e ao inglés, debida a Elizabeth Walz e Xavier Ortells-Nicolau.

Ferrín. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco; Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 2008, 133-8.

5. «O compromiso como posición no campo cultural. Luís Seoane no campo cultural galego». Villares, R. (ed.), *Emigrante nun país soñado. Luís Seoane entre Galicia e Arxentina = Actas do Congreso Internacional Luís Seoane. Galicia-Arxentina: unha dobre cidadanía*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2011, 311-37.

III Análises

1. «Said Armesto, historiador comparatista da literatura galega medieval: descrición e análise crítica do programa presentado para a obtención da cátedra de Literatura galaico-portuguesa na Universidade Central (Madrid, 1914)». Villanueva, C.; Beramendi, J.; García Martínez, C.; Santos Zas, M. (eds), *Víctor Said Armesto e o seu tempo: perspectivas críticas*. A Coruña: Fundación Barrié; Museo do Pobo Galego; Deputación de Pontevedra, 2015, 623-47.
2. «Carvalho Calero e a historia literaria: idea, institucionalización e procedementos». Cidrás, F. (ed.), *Ricardo Carvalho Calero. As formas do compromiso*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2020, 167-205.
3. «Paratext i nació. Lectura comparativa d'allò nacional en els pròlegs de la historiografía literària ibèrica de l'últim quart del segle XX». Muntaner, M.; Picornell, M.; Pons, M.; Reynés, J.A. (eds), *Transformacions. Literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*. València: Universitat de València, 2010, 95-118.

IV Tres modelos outros

- 1a. «Antón Figueroa: *Nación, literatura, identidade. Comunicación literaria e campos sociais en Galicia*». *A Trabe de Ouro*, 49, 2002, 115-23.
- 1b. «Antón Figueroa: *Ideoloxía e autonomía no campo literario galego*». *A Trabe de Ouro*, 88, 2011, 601-11.
2. «A teoría crítica da cultura e a planificación dos estudos socioculturais (Para ler González-Millán)». *Anuario de Estudios Literarios Galegos* 2002, 2004, 29-38.
3. «O modelo homosocial da cultura nacional galega: unha historia crítica da historiografía literaria galega en perspectiva feminista e poscolonial». *Abriu. Estudos de textualidade do Brasil, Galicia e Portugal*, 4, 2015, 151-7.

